

Merre van a magasság?

Csaplár Vilmos *Leona és Leó* című novellagyűjteménye a szerző évtizedekkel ezelőtt írt és kifejezetten e kötet kedvéért készre csiszolt műveiből áll. Az itt összegyűjtött szövegek legkorábbi darabja – Csaplár közlése szerint – nagyjából 1979-ben keletkezett, de a legtöbb írás nyersanyaga a kilencvenes évekből való. Ez a kötet szempontjából azt jelenti, hogy a *Leona és Leó* mellett, hogy magán viseli a szerző újabb intencióinak nyomát, Csaplár pályájának korábbi korszakaival is érintkezik, ha ugyan beszélhetünk az ő esetében konkrét alkotói időszakokról. Az azonban, hogy e könyv tematikus vagy egyéb jegyek alapján mennyire köthető Csaplár Vilmos korábbi műveivel, ezúttal kevésbé lényeges, mivel a *Leona és Leó* nem a szerző pályájának szintézise, és nem is afféle nosztalgikus visszatekintés, hanem önálló alkotás, amely saját jogán, az eddigi művektől függetlenül is képes kivívni az olvasó figyelmét.

Ennek kézzelfogható bizonyítéka a tematikus blokkoktól tartózkodó, gondos szerkesztés, amely révén a kötet szerkezete nem válik kényszeredetten koncepciózussá, de a szövegek között mégis kirajzolódik egyfajta laza egység. A *Leona és Leó* karakteres dinamikája elsősorban a szövegek – „novellák, elbeszélések” – hosszának változásából adódik, és abból a megoldásból, hogy a hasonló motívumokkal dolgozó művek egymástól kellő távolságra helyezkednek el. A szereplők tetteinek, élethelyzeteinek áthallásai így nem válnak pillanatnyi mozzanattá, nem mint motívumsorozatot érzékeljük őket, hanem mint nagyobb ívű, a kötet egészére ható alapelemeket. Ennek köszönhetően például az elvetélt nőkről szóló, *Kórházban* című nyitó szöveg sajátos kölcsönhatásba kerül a kötet felénél elhelyezett, *A román lány* című vetéltörténettel és a címadó novellával, a *Leona és Leó*val, amely egy agysérült csecsemőnek életet adó lány helyzetét vázolja fel.

Csaplár Vilmos: *Leona és Leó*
Kalligram, 2017

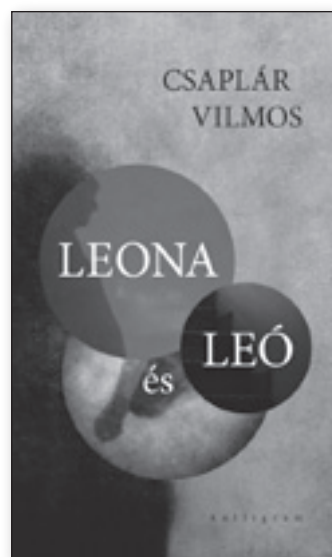
E szerkezeti megoldásokon túl azonban van még egy fontos szervezőeleme ennek a kötetnek, amely a már említett viszonylagos egység képzetét is felkeltetheti. Ez a kihagyásos szerkezet, a kisérteties átívelés jellege, a lényeges, de kimondatlan összetevők jelenléte, amely oldalszámtól függetlenül minden szövegre jellemző.

E hiatusos elbeszélésmód kulcsfontosságú a kötet legfontosabb problémája, az emberi kapcsolatok eltorzulása tekintetében, és hangsúlyossá teszi az egyes szereplők elmagányosodását, egzisztenciális lecsúszását kísérő pszichés mechanizmusokat. Csaplár könyvében ugyanis feltűnően sok a hallgatás, az elhallgatás: a nyilvánvaló sorstragédiák tabuként jelennek meg, és a szereplők belső önmeghatározásai éppúgy az önbecsapásra épülnek, mint a külvilágnak címzett tényleges megszólalásaik. A szülők és gyermekeik, orvosok és pácienseik, férfiak és nők között feszülő kérdések így állandósítják, központi elemmé teszik a meg nem értettséget. Ez azonban nem valamiféle könnyen regisztrálható kommunikációs zavar: itt nem félreértésekről van szó, hanem olyan feszültségről, amely a másik hallgatásából, a visszatartott információkból, az elfojtott érzelmi reakciókból épül fel. A csend, a hallgatás, a válaszok hiánya ugyanakkor nemcsak a szereplők érintkezéseit zavarja meg, hanem rendszerint az olvasónak is komoly fejtörést okoz. Amikor egy kérdésre nem érkezik reakció, vagy csak bizonyos idő elteltével, némi gondolkodás után hangzik el a válasz, akkor az olvasó sem tudhatja, hogy mi játszódik le a karakter fejében. A *Kicsi ember, kicsi érzelmek* című szöveg erre a narrációs megoldásra bőségesen kínál példát, de több más novellának, például a *Major csíkjának* is gyakori eleme

a beszélgetés egy feszültebb pontján beálló csend. Egy másik szövegben, a *Leona és Leó* egyik legfontosabb jelenetében viszont explicit módon, egy szereplő néma kommentárján keresztül azt is megtudhatjuk, hogy a zavarba ejtő hallgatást pontosan milyen gondolatok kísérik a beszélő fél elméjében. E jelenetben a szülésorvos megpróbálja felkészíteni az újdonsült anyát egy komoly traumára, arra, hogy újszülött gyermeke agykárosodást szenvedett. Leona azonban nem reagál a csecsemővel kapcsolatos közlésekre, arra sem, hogy a konkrét probléma nem a szülés során lépett fel. Ez a következetes csend feszélyezi az orvost, ezért megpróbálja megmagyarázni magának e szokatlan viselkedést: „A doktor számított egy kérdésre: akkor mivel volt probléma? Leona meg se mukkant. Nagyon fél megismerni a valóságot, gondolta Bede. Az összes körülményt figyelembe véve azt se zárta ki, hogy nem érdekli. Úgy folytatta, mintha elhangzott volna valamilyen kérdés.” (232)

A kifelé határozottnak tűnő orvos tehát belül bizonytalan, és nem tudja mire vélni az anya hallgatását. Mivel ez a helyzet egyáltalán nem igazolja az ő előfeltevéseit, a beszélgetést igyekszik magabiztosan lezárni, Leona viszont ezúttal nemcsak közönyt, de ellenállást is tanúsít: „– Tudom, mit érez. – folytatta Bede. Leona úgy nézett vissza rá, mint aki kétli, hogy tudják, mit érez.” (233)

Ezzel a tanácstalansággal, a mások titkaival szembeni tehetetlenséggel magyarázható az is, hogy bizonyos szerep-

lőknél az információszerzés rögeszmévé válik. Ez figyelhető meg például a *Ti-mea szerelmes* kontrollmániás apafigurája vagy a *Kicsi ember, kicsi érzelmek* törpe termetű főhőse esetében. E szövegekben a besugárás, a lehallgatás problémája nem pusztán a rendszerváltás előtti besugáróhálózat áthallásaként jelenik meg, hanem inkább a csenddel, az érzések és gondolatok ismeretlenségével szembeni riadt ellenállásként. A hallgatóság, a leskelődés tehát itt mélyebb, személyesebb indulatokból, a mások életéből való ki-rekesztettségéből fakad, s mivel a szereplők nem képesek megbirkózni ezzel az érzéssel, állandósult zavaruk hirtelen bekövetkező tragédiákhoz vezet.

Ezek a figurák erejük, magabiztosságukat a mások fölött gyakorolt kontrollból merítik, és amikor környezetük egyszer csak megkérdőjelezi az ő hatalmukat, kibillennek megszokott szerepükből, és mindent elveszítenek, ami számukra fontos volt. Csaplár Vilmos kötetében szép számmal olvashatóak hasonló szerkezetű bukástörténetek, amelyek kapcsolatba hozhatók a társadalmi pozíciók rendszerváltás körüli átalakulásával, de nem a közgondolkodás változásait mutatják be, hanem a magánélet széthullásának korhoz kötött módjait. Ez figyelhető meg az ügyeskedő, sikeres vállalkozó, Major Sándor esetében, aki a rendszerváltás előtt feleségét Hollandiába telepítette, és mivel a nő és gyermeke később nem hajlandó visszatérni a már jómódú üzletemberhez, Major magányosan, keserűen él nagy és üres családi házában (*Major csikja*). Itt tehát az egzisztenciális felemelkedés a privát szféra széthullásával jár együtt, de például az *Egy tücsök és egy nagy hangya* Basa Istvánja esetében a lecsúszás egy kicsit másképp megy végbe. Basa, aki előbb népszerű fiatal költő, majd vidéki politikus lett, a társadalom megbecsülését, emberi kapcsolatait és alapvető méltóságát egyszerre veszíti el. A két elbeszélés főhőse, Major és Basa között azonban van egy alapvető hasonlóság, mégpedig az, hogy az írói, költői pályával kapcsolatos álmaikat mindketten feladják, és a kilencvenes évek ügyeskedői, az újdonsült vállalkozók és politikusok köréhez csatlakoznak.

Motivikus szinten az egzisztenciális vagy érzelmi felemelkedés és süllyedés sokszor konkrét térbeli mozgások-

ban fejeződik ki. Csaplár Vilmos szövegeiben ugyanis kifejezetten hangsúlyos a vizualitás, fontos szerepe van például az erős színeknek, a vörösnek, a narancsnak, a méregzöldnek, ugyanis ezek azok a színek, amelyek jelentőséget sugároznak, és csakúgy, mint a festészetben, itt, e novellákban is ezek ragadják meg először a figyelmünket. A *Major csikja* egy különös jelensége, a vörös hajú, zavart elméjű Adél festményei a színeknek ezt az adottságát a kötet legfontosabb térábrázolási eszközével, a fent és a lent ellentétével ötvözi, és így egyetlen képbe sűríti a magánélet összeomlásának viszonyait: „Minden képnek két része volt, egy felső és egy alsó. A felső kék, arany, sugárzó, mennyei, de hozzá tartozott az alja, fekete, vörös, méregzöld, rémisztő szemek.” (84–85)

Az itt színekkel is kifejezett ellentétek konkrétabb térbeli megjelenítése például az ügyeskedő vállalkozók hobbi-ja, a vitorlázórepülés (72) vagy a lyukas szívű kislányból postássá, majd ismert kiadóvezetővé lett Hóka Péter búvóhelye, egy régi ház padlása (*Láthatatlan angyal*). A térrel való játék legérdekesebb megoldásával azonban a *Kicsi ember, kicsi érzelmek* című elbeszélésben találkozhatunk. A törpe termetű Sárosi Csaba, aki betegsége miatt konkrét és átvitt értelemben is alul helyezkedik el, azaz a többség állandóan lenézi, előbb egy még alacsonyabb státuszt foglal el, a betörő pozícióját, majd az így szerzett pénzből egy emeleti irodával felszerelt mosodát vásárol. Térbeli elhelyezkedése rendkívül érdekes mintázatot mutat: betörőként előbb felemelik az ablakhoz, majd lemászik, és gond nélkül elsétál a kamerák alatt, mosodatulajdonosként pedig az iroda magasságából, csúcstechnológiájú kamerák segítségével figyeli meg az ügyfeleit. Leghőbb vágya az, hogy neki is átlagos magasságú gyermeke születessen, ezért még arra is képes, hogy kövessen és megszaroljon egy nőt, akinek a házában titokban föl-alá liftezik.

Sárosi Csaba mozgása ugyanakkor nemcsak a társadalmi megbecsülés alegóriájaként működik, hanem a kívül-állás és bennfentesség ellentétpárját is lényegi aspektussá teszi. Ez a szembeállítás a kötet más szövegeinek is meghatározó eleme, az *Egy nagy utazó és a Kint* című novellában például elsődleges jelentőségű.

Utóbbin erősen érződik Mészöly Miklós *Film* című regényének hatása, nemcsak filmszerűsége, de a helyszín miatt is. Mészölynél az első jelenet felvételt imitáló látványvilága a Moszkva térről a Városmajor felé terjed tovább, Csaplárnál pedig a meg nem nevezett térről a plázaépületek és a szemközti patika irányába tartunk. Az, hogy az olvasó hajlandó-e ebbe belelátni a mai Széna tér környékét, szabad választás tárgya, de az ikonikus helyszín, Mészöly *Filmjének* és Hajas Tibor szintén 1976-os *Öndívatbemutató* című kísérleti filmjének tere az önmagát kívüllőként feltüntető narrátor pozícióját is tovább árnyalja. Az például, hogy a beszélő valóban objektív, külső szemlélő-e, nem egészen egyértelmű, mivel a leírt terület lakóival kapcsolatban olyan kliséket sorakoztat fel, amelyek a bennfentesség érzetét keltik. A narrátor ugyanis ismert sztereotípiák alapján ítélkezik, és olyan háttérrel konstruál a szereplők számára, amely nem feltétlenül a sajátjuk. Ez ugyancsak a hallgatás, a néma gondolatok problémájához vezet vissza, amelynek mindenképpen helye van a *Leona és Léó* szövegeiről szóló részletesebb elemzésekben.

A *Leona és Léó* olvasását tehát nagyban megkönnyíti, ha félretesszük a Csaplár Vilmos művei nyomán felmerülő előfeltevéseket – például a karrier-történetek vagy a politikai érdeklődés primátusának közhelyeit –, és inkább a szövegek mélyebb rétegeket megmozgató, összetett folyamataira koncentrálnunk. E kötet legnagyobb erőssége ugyanis sokrétűségében áll, abban, hogy a társadalmi és magánéleti folyamatokat egymással összefüggésben, többfelé mutató módszerek segítségével mutatja be. Ezek teszik a *Leona és Léó* szövegeit olyan alkotásokká, amelyek az olvasótól is differenciált látásmódot követelnek meg, s így egyre mélyebbre és mélyebbre vezető gondolati élményt nyújtanak.

■ ■ ■

■ **Tóth Anikó:** 1989-ben született és a Bács-Kiskun megyei Bócsán nőtt fel. Korábban Kecskeméten, majd Budapesten tanult, jelenleg pedig az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója és a Jyväskyläi Egyetem vendéghallgatója. Fő érdeklődési területei a kortárs próza és a 20–21. századi magyar esszé története.

BIODÍSZLET BIODÍSZLET

A *Növényolimpia* meglepetésszerű, mégsem teljesen előzmény nélküli folytatása a Szijj Ferenc életműnek. A szöveg egyik előző változatának részlete már megjelent 2006-ban a Beszélő szeptemberi számában (*Növényesszöveg* címen), de motivikus szinten előtörténetnek tekinthető az 1992-es *A futás napja* elbeszéléskötet címadó novellája is. A legújabb regény meglepő abban az értelemben, ha az olvasó a 2014-es *Agyag és kátrány* prózai utóéletére kíváncsi, írói reakcióként azonban mégis logikus ebben a (védekezésésként és menekülésként egyszerre) fikcionalizálható jelenben, ahol a reformok működnek és nem a józanész, illetve ahol legtöbbször maga a benne élő sem tehet mást azon kívül, hogy nézi, *hogy telik a kurvaélet*.

A három nagyobb egységre osztott (első rész, közjátékok, második rész), összesen huszonegy fejezetből álló regény hosszú mondatokkal operál annak ellenére, hogy a cselekmény kevesebb, mint tíz mondatban összefoglalható. A formailag egybefüggő, gondolatilag mégis szétartó, emiatt sok esetben kizökkentő szöveg (melyben akár bekezdésről bekezdésre változik a helyszín és az aktuálisan megszólaló szereplő személye) nehéz kihívás elé állítja olvasóját, aki a fülszöveg szerint egy humoros és abszurd látomásokkal tarkított nagy realista regényt tart a kezében, amiben a múlt „léptenyomon feljön, mint a talajvíz, és elárasztja a jelent.”

És valóban, a *Növényolimpia* regényidejét meghatározni nehézkes, ugyanis a rendszerváltás előtti és utáni nyelvi regiszterek keverednek egy állandó jelenben. Aranka folyton elteveszti, hogy tanácsi vagy önkormányzati lakása van (10., 30.), ha az olimpiai sportolók leletei kikerülnének a kórházból, azt „másnap már be is mondaná a Szabad Európa” (142.), később Tarnóci elvtársat emlegetnek (180.), máshol viszont Magyarorszá-

Szijj Ferenc: *Növényolimpia*
Magvető, 2017

got a szovjet zarnokság alól felszabadult országok közé sorolják (184.). Az idő nyelven végzett változtatásait elensúlyozza, hogy a regény szereplői egy helyben topognak. Évek-évtizedek óta berögzült szokásaikat öregbítik, legyen az értelmetlen gyűjtögetés („ahol volt hely, ott fel volt halmozva valami” [18.] vagy a kocsmába járás.

Az egyes szám első személyben megjelenő, név nélküli főszereplő és szűk környezete is törzsvendég az italmérőben, a legtöbbször delíriumos állapotban eszkalálódó, tehetetlen kocsmafilozófia az egyetlen lehetősége a folyton spekuláló utca emberének az ország abszurd élehetlenségének elviselésére. „(...) ha itt körülnézünk, szinte el lehet szédülni a vakító napsütéstől, a nyüzsgő embertömegtől, a fokozhatatlan zenei zűrzavartól és a legkülönfélébb színes feliratoktól, amik mind arra buzdítanak, hogy lépjünk tovább, ugorjunk, foglalkozzunk most már végre valami mással is (...), a jövővel, ha mond az nekünk valamit egyáltalán ebben a végtelenbe nyúló jelenben (...)” (78.) Később az alkoholfogyasztás tulajdonképpen az időből való kilépést, a szabadság érzését és az ennek okán történő átmeneti megnyugvást teszi lehetővé. „(...) az én érzékeny szervezetem, nem tehetek róla, már egy jó ideje úgy reagál, hogy gyorsan valami alkoholt inni (...), ha valaki a politikát emlegeti, vagy a nőket, esetleg a múltat vagy a jövőt.” (236.)

A múltnál és a jövőnél a jelen sem fest biztatóbb képet. „(...) jól tudjuk, hogy csupa ellenségekkel vagyunk körülveve, akik most persze a barátainknak adják ki magukat (...)” (236.) A szereplők többsége állandó szorongásban él, legyen ennek oka a szomszédoktól és a betörőktől való félelem, az egzisztenciális bizonytalan-

ság, a permanens rossz elő- és közérzet vagy éppen az erre reakcióként is felfogható cinikus-ironikus közhangulat. „Itt valami iszonyatos katasztrófa készülődik, vagy talán már meg is történt a hátunk mögött vagy a fejünk fölött, de senkinek még csak halvány sejtése sincs róla (...), mert azt gondoljuk, hogy hát mindegy, mi itt szépen elvagyunk.” (72.) Vélekedik meg nem nevezett elbeszélőnk már-már Krasznahorkai Korimjának hangján egy helyütt (az említett író legutóbbi, *Báró Wenckheim hazatér* c. regénye is közéleti fókuszú, abszurd humorral fűszerezve), minden őt érő ingert gyánakvással fogad, hogy aztán a történet végére karkai helyzetbe kerüljön – menekülni kényszerül, bár nem tudja, miért és kik üldözik, mennyi pénzt kell megadnia és kinek.

A *Növényolimpia* humora az aktuálpolitikai és közéleti helyzet túlgondolásában, abszurd fokozásában nyilvánul meg. A regény terében uralkodó paranoid közhangulatot a növényfesztivál (melynek főtámogatója egyébként a Shell [184.]) megrendezésének híre mozdítja el az abszurdítás felé. A gazdaságilag legyengült, lelkileg meggyötört ország vezetői újabb indokot találnak a lakosság vegzálására a közös jó érdekében, olimpiát rendeznek grandiózus építkezésekre és átalakításokba kezdve, miközben az egészségügy méltatlan helyzetbe kényszerül. „a kormány (...) árusítja ki a nemzeti érdekekkel együtt kataszteri holdanként a jóféle, zsíros magyar földet (...) és szünteti meg egészségügyi reform cí-

mén a betegek alól a kórházi ágyakat, úgyhogy most már utcai padokon kell nekik beadni az infúziót, a palackot egy faágra kötözve (...)” (38.) Szijj egy alapvetően elkésztető helyzetet gondol tovább és túloz el, így létre jön az ’én már semmin nem tudok meglepődni’ logika alapján működő ’sírva vígad a magyar’ állapot, amit ez a realitásból kiinduló, az abszurdba megérkező humor táplál. „Falatozom, közben romlásba döntik az országot” (38.) nyilatkozza a főszereplő, miközben a madarakat a kormánypárti etetőbrigádok árvaházból elsikkasztott pékáruval etetik.

Az előbbiekből következően főszereplőnk világi célja is irracionális terven alapul: egy ismeretlen (de általa ismertnek vélt) kormányfőtanácsosnak készül eladni ötletét 70 ezer forintért (természetesen zsebbe). A projekt több változatát felülírva (pl. óriás bálna a Duna-parton, óriási kalapács a Kossuth téren, húsz emelet magas karikás ostor vagy szívlapát, tíz emelet magas húsvéti tojás) végül az óriási törpénél marad, ám a némiképp zavaros vázlat végül nem éri el címzettjét.

A rendszerint némi rövidital és sör, időnként pedig kis- és nagyfröccs társaságában szociális életet élő főszereplő számára a növényolimpia mint állandósuló közéleti téma megnyitja a regény második rétegét. Botanizálásról legutóbb Bartók Imre *Virágba borult világvége* trilógiájában olvastam (*A patkány éve, A nyúl éve, A kecske éve*), Szijjnél visszafogottabban, ám nem kevésbé hangsúlyosan jelenik meg a téma, amikor kibontásra kerül a növény-ember allegória a társadalom és az egyén szintjén. A „vegetatív önzés fellegvárában” (99.) állandósuló zöld pokolban „a gyökerek egymás torkát elszorítva próbálnak a maguk számára minél több földet einstandolni (...), az önös cél érdekében bárkivel hajlandók összeszűrni a levét” (99.), hogy utána kíméletlenül kizsigereljék ellenfelüket, aki így a létezés legminimálisabb szintjére szorul, ahol élete pusztán a vegetálásra korlátozódik. A népvándorlást a virágpor útjához, a letelepedést a gyökéreresztéshez hasonlítja (100.), legvégső célként pedig a fény kisajátítását jelöli meg (101.). Már az analógia kimondása előtt is megfigyelhető a regényben egy folyamat, mely-

nek során a főszereplő tulajdonképpen növényre alakul vagy legalábbis szeretne, hiszen szociális és egzisztenciális helyzete alapján, valamint létbevetttsége okán nincsen semmi, amit tehetne annak reményében, hogy kilépjen helyzetéből. Igazán senkihez sem kötődik, emberi kapcsolatai elértéktelenedtek. Lelkiállapotát a folyamatos megkötöttség jellemzi, állandóan a körülmények áldozata, aki némiképp már függ is mindentől. „(...) egy fűszál vagyok, egy rög vagyok, én egybe vagyok olvadva a természettel (...)” (83.) „(...) én tulajdonképpen egy növény vagyok, csak álldogálok itt, felveszem az étető tápanyagot és kibocsátom a mérgező szén-dioxidot, arzént, ciánt, hát akkor mit akarnak velem beszélgetni?” (139.) Ebben az állapotban céllá válik a fényvel való foglalkozás mint elsődleges feladat. „(...) én csak majd a fényvel akarok kezdeni valamit, ha hozzájutok, elnyelni, megemészteni, mint egy eleven automata, aki nem tartozik senkinek semmivel.” (151.)

A növényi lét áhítata a regény terében a tragikus vég ellenére is az egyetlen földi vágy marad, ami a szabad-

ság ígéretét foglalja magába. „(...) én csak úgy elvagyok, amíg lehet, vegetálok (...), elnézem ezt az állati nyüzsgést (...), a földi javaknak a hajhászását (...), kiszálltam ebből az atavisztikus ösztönök és kifinomult manipulációk által vezérelt világból (...)” (208.)

Szijj Ferenc első regényében kaotikus világról kapunk abszurd helyzetjelentést, szereplői delirálnak, meg nem nevezett főszereplőjének pedig egy ponton különösen fontossá válik a fény, az emberi szemmel érzékelhető elektromágneses sugárzás, melynek egyébként kiemelt szerepe van a Szijj-életműben. A regény fontos irodalmi kortünet, realista utópia, posztmodern tragédia és karkai látomás, melyben néha még egy nyúl is feltűnik. A növényolimpia pedig elmarad. ■■■

■ **Lukács Barbara:** 1989-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalom- és Kultúratudomány mesterszakán, Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudomány szakirányon szerzett diplomát. Jelenleg kommunikációs területen dolgozik.

SÁNTHA JÓZSEF

NAGY MAGYAR PORNOGRÁFIA

Napról napra élünk, de amikor emlékezünk, akkor nem kell sorrendet tartania annak, aki a múltja felé fordul. Nem úgy működik az emlékezet, mint egy létra, hogy csak fokról fokra léphetünk felfelé és lefelé is. Ha így működne az emberi agy, akkor sokkal több időt töltenénk a múltban, mint a jelenben. Hetekig tartana, amíg eljutnánk az egy hónappal ezelőtti eseményekhez. Mert óráról órára kellene felidézünk a történeteket, miközben szükségszerűen részesei lennénk a múltba mártott jelenünknek is. Aki a gyerekkorára szeretne emlékezni bizonyos élet-

Nádas Péter: *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből.* 1–2 kötet.

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017

kor után, az a haláláig lépkedne lefelé ezen a bizonyos lépcsőn, ami persze egyáltalán nem életszerű, és nem is logikus. Mégis az emberek többsége idejük nagy részében az emlékeivel van elfoglalva. A múltból táplálkozza, a tapasztalatai révén jut bizonyos felismerésekhez. De az emlékezés ezek

szerint az idő felfüggesztése, és belső logikájának a kifordítása. Hiszen alig lehetséges kiszakítani bármit is a múltunkból annak a bizonyossága nélkül, hogy az előzményeket, vagy akár a legapróbb következményeket is megfelelő alaposággal megvizsgálánk. Így az emlékeink majdnem csak fagyott kövek, jégbe dermedt foszlányok, amelyeket kiemelünk a folyamatból, a logikus történések sorából.

Helytelen következtetéseink talán ezeknek a minden részletet nélkülöző emlékezéseinknek a legfőbb oka. Olyan töredékekből állítunk össze folyamatokat, amelyek éppen a tetszőleges válogatás miatt nem alkalmasak a jelen történéseinek a mélyebb megértésére. A múlt dolgait semmiképpen nem teljes összefüggéseiben ragadjuk meg, hanem éppen a jelen vagy egy helyzet érdekei befolyásolják a levont következtetéseket. Ha mindenben egy algoritmust követnénk, akkor tévedhetetlenek lennénk, csak éppen kimeradna a jelen az életünkből, hiányozna életünk értelmének a tétje. Vicces dolgok következnenek ebből a múlt szemléletből, olykor még a bevehető várak is megközelíthetetlenül válnának, vagy éppen a legromantikusabb pillanatban mondanánk csődöt, ha nem egy várat, csupán egy asszony szívét ostromolnánk, hiszen míg a múltba ásnánk be magunkat, bizonyára megsemmisülne a hódítás egyszeri és visszahozhatatlan pillanata. Ha évekig lefelé lépkedve ezen a lépcsőn azt keresnénk, hogy miként is lehetséges a jelennek olyan varázsa, amely meglágyítja a női szívet, akkor úgy járunk, mint Frederick, aki Flaubert regényében már csak egy fátyollal takart női archoz hajol, s a test minden porcikáján kitüntetően jelen van az idő munkája, s az arc a hajdani szépségéből már csak pókhálós ráncokkal teli külső marad. Még ezzel együtt sem elvetendő, hogy a múlt megközelítésének vannak mesterségesen kialakított útjai. Mert nem mindig magunkra emlékezünk, olyanokra is, akik maguk naponta lépnek lefelé a lépcsőn, másokra is, akik egész más időkben és számunkra idegen dolgokat követnek, és ezek ugyanúgy lehetetlenné teszik ennek a nem valóságos emlékezés áradatnak az áttekinthetőségét. Ami biztos, naponta olyan

emberekkel beszélgetünk, akiknek külön bejárásaik vannak a saját történetükhöz, és csak egészen lazán kapcsolódnak az emlékeinkhez. Minden ember, minden sors megnyitja utalás-szerűen a saját emlékanyagát, amely a megidézés erejéig csak az övé. Úgy leszünk képesek beszélni róla, mintha ez a tapasztalat a múltunk része lenne. És ha mindezt elgondoljuk, ami önmagában is elgondolhatatlan, akkor emlékeznünk kell arra, hogy ez a gondolati sor csak egy makett volt, hogy sosem lépésenként mászunk vissza a múltunkban, hanem kaotikusan és szituációktól irányítva indulunk neki minden pillanatban a mások tapasztalataival terhelt, súlyosbított emlékeinknek. Tehát se létra sincs, sem pedig logikailag behatárolható időbeliség. Úgy zuhanunk bele a múltunkba, mint a sziklamászó a szakadékba. Minden emlékezés tartalmazza annak a logikai-filozófiai lépésnek a kiúttalanságát, hogy a legsúlyosabb, ha nem is a legsúlyosabb izolált szituációkat szeretnénk értelmezhetővé tenni, szinte visszailleszteni újra életünk eleve füzérébe.

Nádas Péter önéletrajznak szánt kötetében egy több mint másfélszáz évre visszatekintő korrajzot ad a kiegyezést követő zsidó emancipációról, amelynek ükapja, Mezei Mór aktív részese volt, ügyvédként segédkezett Eötvös József kultuszminiszter felkérésére a törvény megfogalmazásában. Emellett az író részletes családtörténetet is felvázol, amely az ő későbbi életének tényeivel, főként a családi legendák, a hiteles magyarzatok kutatásával is kiegészül. Egy olyan komplex időutazásra hív, amely a maga irracionális, unikális tényeivel keresztül-kasul kalandozva bemutatja a huszadik század Magyarországnak riasztó valóságát, miközben a saját életének emléktöredékeit csak tizennégy éves koráig követi. Kizárólagosan hiteles dokumentumok több tucatjával igyekszik feltárni ennek a kornak minden személyes és a családhoz kapcsolódó eseményét. Ennek megfelelően két Nádas Péter szerepel a könyvben, hiszen a forradalomig terjedő időszakban a szerző még csak középiskolás, és semmiképpen nincs abban a helyzetben, hogy értené mindazt, ami a családjában és

kint az utcákon történik. A másik Nádas Péter maga az író, aki túl a hetvenen szeretné megérteni a saját és a családja sorsán keresztül a történelem eseményeinek belső logikáját, fellebbenteni a huszadik század ideológiai zsákutcáiról a leplet.

Ez a kettőség, egyfelől a kisfiú élet-tapasztalata, másrészt az életét örökös értetlenségben és kétségekkel szemlélő író virtuális találkozása, a megfejtendő történések és titkok, a családi események mögött felsejlő elkötelezettségek, politikai szerepek a szüleit illetően. Az 1942-ben született Nádas Péter első emlékei a háborúval, Budapest ostromával kezdődnek. Szülei pedig kommunistaként és zsidóként a földalatti kommunista párt katonái, akik különböző társadalmi osztályból, részben kisiparos felmenőkkel, másrészt liberális földbirtokos ősöktől tértek meg a múlt századelőt meghatározó baloldalisághoz. A kiterjedt rokonság a Monarchia kiváltságos, majdnem nemesi rangot kapott apai dédszülőkön keresztül éppen a kiegyezés szellemében, az ott szerzett jogokért cserében lett patrióta, az ország leginkább hiteles polgársága, amelyet az első világháború után sem akartak megtagadni. Az apa és az anya, Nádas László és Tauber Klára az egyre erősödő antiszemitizmus és a jobboldali politikai atmoszféra közepette is úgy gondolják, hogy ez a hazájuk, ahol élniük és cselekedniük kell, marxista meggyőződésük szerint szolgálniuk kell a kommunista pártot, amely azonban a második világháború kitörésekor már korántsem egységes, a honi, a nyugati és a moszkovita szellemiség ellentéte már önmagában tragédiákat rejtő ellentmondásokkal teli. Valójában az ellenállás bátor harcosai, akik életüket kockáztatva mentenek emberi életeket, hamis okiratokat gyártanak az apai nagybácsi Pozsonyi utcai pincéjében.

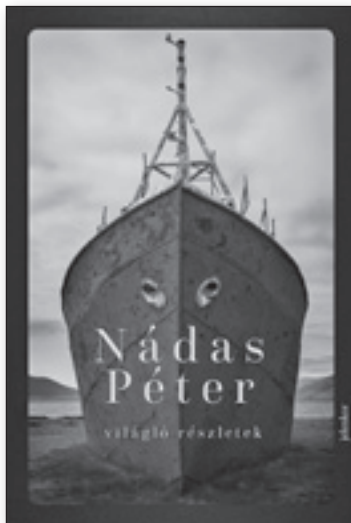
A regény legnagyobb leleménye, hogy valójában két főszereplője van a regénynek. Egy iskolás kisfiú, aki lassan kinövi a család egyoldalú szellemi látókörét, és az író, aki megpróbálja értelmezni a gyermeki énjét és a szülei életének morálisan ellentmondásos világnézetét. Nincs könnyű helyzetben, hiszen ilyen mértékű hasonlással csak azok nézhetnek szem-

be, akik már tökéletesen leszámoltak a múltjukkal.

Az ábrázolás, az elbeszélő hitelessége semmiképpen nem kérdőjeleződik meg. A fiatalember, a gyermek Nádas Péter lényegében csak passzív szemlélője a szülei életének, nincs beavatva még a hétköznapi történésekbe sem, nem-hogy a politikai elkötelezettségük irányította világlátásukba. Legalább annyira kívül találja magát a valóságban, mint az élete titkait kutató író. Így párhuzamosan két passzív szemlélő tapasztalata az életrajz, ami csak bizonyos történelmi kataklizmák ütközésekor nyer verbálisan rögzíthető értelmet. Kissé talán szerencsétlen szóhasználat: a felnőtt író úgy tekint az idegen gyermek-önmagára, aki valamiféle autisztikus kór miatt képtelen megérteni a valóság körötte örvénylő dolgait. A képi fogalom-rögzítést érvényesebb számára, mint a verbális, s bonyolultabb kifejezéseket a metaforikus mezőben képtelen visszafordítani az anyanyelvére. Kritikusai felróják neki ezt, mint olyan ismeretelméleti blaszfémia, amelyiknek nem lehet valóságos alapja. Sipos Balázs nagyszerű és nagyon sok szempontot ütköztető tanulmányában egyenesen tagadja a képi fogalomalkotás elsőbbségét, mondván, hogy ezek is nyelvi elemként, tehát verbálisan öröklődnek. (*Mimikri és autizmus*. Megjelenés előtt.) Ebben azonban talán nincs teljesen igaza, hiszen nem csak a nyelvnek, hanem a képi gondolkodásnak is szigorú grammatikája van. Ha azt mondom: valaki úgy fut el, mintha bozótűz elől menekülne, akkor ez a legkevésbé sem konvencionális nyelvi kifejezés, inkább eredetileg egy képi struktúra, amelyet utóbb fordítottak le hasonlatra, s ha azt mondaná, hogy úszva menekül a bozótűz elől, ez már némileg sértené a képi grammatikát. Nem beszélve annak az abszurd feltételezésnek a végig gondolásáról, hogy milyen is lehetne a vakok nyelve, amelyben egyáltalán nem lehet képi elem, s valamilyen egészen más érzéki észlelet képezné a nyelv fogalmiságát megerősítő valóságos hátteret. Sokféle megközelítése lehet egy efféle mára divatos kifejezésnek, de Nádas esetében inkább valamilyen, kissé kórosan zárt személyiségre gondolhatunk, aki idegenként éli meg a szülei

túlságosan tudatos és egzakt elvi meggyőződését.

Ez a sorsát zárójelbe tevő lény leginkább Sebald *Austerlitz* című regényének hőisére emlékeztet, aki évtizedekig képtelen a saját múltja közelébe merészkedni. Nádas is mintha csak

nagy távolságtartással és gyanakvással figyelné a szülei, a családtagjai életének folyását. Míg azonban Sebald hőse egy véletlen folytán megtalálja Ariadné fonálát, amelyet követve fokozatosan visszatalál az elveszett és emlékeiből törlődött kisgyerekkorába, a prágai lépcsőház korlátjának tapintása érzékivé varázsolja előtte a múltját, addig Nádas Péter az önazonosság bizonyosságával tévelyeg a számára értelmezhetetlen titkok birodalmában, ahol majdnem minden emlék izolált, magánál többet alig jelent, ahol a szülei viselkedése, világnézete, az egész világ folyása irracionális és végső soron riasztó. (Talán van egy titkos utalás Sebald regényére, amikor volt otthonai emlékképeit idézi meg: „Amikor erre a legelsőnek vélt lépcsőházamra gondolok, akkor jönnek sorban a lépcsőházak, életem valamennyi lépcsőháza jön velem, ezzel az elsővel. A lépcsőházak minden bizonnyal elmém azonos helyén vannak elkülönítve.” 1. 39.)

Az író egyetemesebb, tágabb tekintete az egész korszakot veszi vizsgálat alá. A születése abszurd idejét, amikor egy ország és fél Európa határozott a hozzá hasonló pedigrével bírók életéről, majd a felszabadulás után hamar

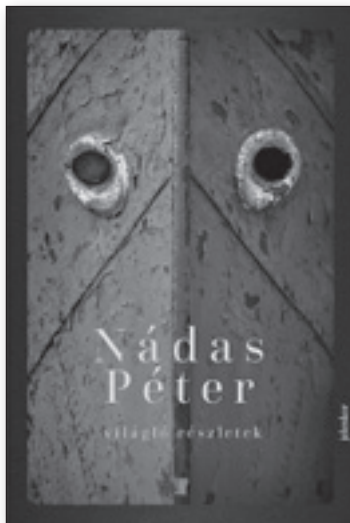
következett kommunista hatalomátvétel a számára feldolgozhatatlan ténynyel, hogy a szülei az új és mindenképpen a hamisság jelmezében mutatkozó rendszer elkötelezettjei. Míg ez bizonyos anyagi biztonság és a jólét illúziójával kenyerezte le, nem kerülhette el a szűkebb környezet ítéletét sem, mert az iskolai közösségben ezt az előnyt kíméletlenül büntették: a szociálpszichológia törvényszerűségei következtében mindehhez kivettség, az örökös fenyegetettség érzése társult. A szülők is elbizonytalanodtak a világokat átforgató akaró hitükben, amikor elkezdődtek a koncepciók perек, s minden számukra ismert tény ellentmondott a perек anyagának. Ekkor kezdődik, szinte a lélek betegségeként fiziológiai tüneteket öltve az édesanya dagasztos megbetegedése, majd annak halála után a család tragikus szétesése, az apa ellen folytatott, évekig nyúló sikasztási per, amely a gyerekek sorsát megpecsételte. A demenciában szenvedő nagyszülők, a megrokkant lelkületű apa, a sorsukra hagyott fiúk, az öcs csípőízületi problémával időleges járásképtelensége, majd az író agyhártyagyulladás tetézi az elviselhetlent. A család drámája akkor éri el a csúcspontját, amikor a családfő 1958. április 15-én föbe lövi magát, maga után hagyva a két lelkileg, egzisztenciálisan életre alig képes árvát. Már önmagában ez a történet is felér egy rémdrámával. A következő években az apja szintén mélyen elkötelezett kommunista nővére, Magda lesz a kiskorú író gyámja, akivel hajnalig tartó beszélgetésekben próbálja megérteni a saját élettörténetét, a szülei számára mindig titokzatos lényét, lényegében a körülötte zajló eseményeket, amelynek vége a családdal való szakítás lesz. Itt eszünkbe juthat a hasonló árvasággal küszködő és tragédiákba, árvaságba hulló Thomas Bernhard önéletrajzi írása, amely Nádas Péter serdülőkorához hasonlóan súlyos traumáktól terhelt. A maga teljességében törölni való gyermekkor, az élet logikájának, a körülöttük lévő családtagok tragédiája, hitük elutasítása mindkét írótn nagyon korán szinte áthághatatlan szakadék szélére sodorta, s még megidézhetjük Bernhard fiatalkori remekét, az *Amrast*, amely mintha a Nádas család sorsát mesél-

né el. Hiszen, amint az apa búcsúlevegélben megírja, a két fiával is végezni akart, csak az alvó öcs szépsége akadályozta meg tette végrehajtásában. Átéltük Bernhard regényének legsúlyosabb jelenetét, amikor a szülők megmérgezték magukat és a fiaikat, és már csak a halálukra várnak a lefüggönyözött szobában.

Ennyi párhuzam és hasonlóság csupán történelmi vagy véletlen egybeesés, Nádas legértettebb műveként igazából semmiféle stiláris, esztétikailag értelmezhető hasonlóságot nem mutat a fentebb említett írók műveivel. Csupán a valóság csapdája hasonló és a szenvedés mértéke. Mégis Nádas könyvének második kötete, amikor elindul a családja tagjainak Aranyossi (Aranyossy?) Pál és felesége, Magda háború előtti életének helyszínére, Franciaországba, ahol a nagybátyja egy baloldali lapot szerkesztett, amely közvetlenül Moszkva irányítása alatt működött, majd még a háború kitörése előtt a spanyol polgárháborúban résztvevő kelet-európai sorstársaikkal együtt Le Vernet nevű községben található téglagyárban működő táborba internáltak, újra Sebald hőséne oknyomozó kutatásai, utazásai adnak támpontot a miértekre. Valamilyen elérhetetlenhez akar közel kerülni, valamilyen mélységesen érthetetlen dolgot szeretne megérteni. A tárgyak, a helyszínek, az egykori valóság apró, alig kikutatható részletei mintha egybeilleszthető egészé állhatnának össze. Le- és felsétálva ezen az emlékekhez vezető létrán, egyre lejjebb hatolva, lassan elvesztve a jelen élhetőségének valóságát, mindörökké beletemetkezve a múltba.

De Nádas Péter regényének második rétege ugyanilyen súllyal tekinti át a fasizmus szörnyűségeit is, mintegy párhuzamba helyezve állít ki bizonyítványt a huszadik század történéseiről, a zsidó munkaszolgálatosok rettenetes szenvedéseiről, akik között az egyik nagybátyja is a hírhedt Borban, a magyar nyilasok kegyetlenségei következtében pusztul el. Míg Dél-Franciaországban a magyar kommunisták táborbeli életét, szokásait, elvűségét kutatja, addig a születése napján történt lengyelországi náci megszárlásokat és a honi politikai eseményeket idézi fel. A németek Lengyelországban rend-

szeres pogromokat, zsidóadásokat tartottak, amikor is nemre, korra tekintet nélkül öldösték le a falvakban még bujkáló üldözötteket. A gyerekek meggyilkolása a német katonákban hamarosan súlyos lelki zavarokat idézett elő, de volt olyan tiszt is, aki

nászútra magával hozta a feleségét is, mert *katartikus* időtöltésnek tartotta ezt a fajta vadászatot. Vagy megidézi Rudolf Vrba auschwitzi visszaemlékezéseit a meztelenre vetkőztetett zsidó nők módszeres legyilkolásáról. „A jóságnak nincs újabb kori nyoma az irodalomban, hiánya azonban feltűnő.” (2. 217.) – jegyzi meg rezignáltan Nádas. Tágabb értelemben is felveti a jóság, boldogság fogalmának jelentését. Hiszen amíg hétköznapi értelemben viszonylagosan egyértelmű az emberi cselekedetek morális megítélése, bizonyos struktúrák megrendülésével tökéletesen elvesz ennek az erkölcsi fogalomnak a több ezer éves jelentése és gyakorlata. Ezt az ellentmondást poentírozza ki a regény egyik legmegrázóbb pillanata, amikor a református hittanra járó kisfiú a Jézust megölő zsidókat szidalmazza. Ekkor az apja a tükörhöz vezet, hogy nézze meg magát: Nem zsidót látott a tükörben, hanem egy antiszemitát. (1. 461.)

A második kötet elsősorban a baloldali, kommunista mozgalom kívülről irányított történéseinek az abszurdításáról szól. Nagy magyar pornográfia ez, egyetemesebb, anyagában gazdagabb, és roppant ideológiai defor-

mációkat magába foglaló történelem, mint Esterházyé. Nincs benne humor, nincs benne feloldozás, és nincsen katarzis sem. Csupán érthetetlenül félresiklott, hitükben megalázott, hivatali beosztásukat kihazsnálva, a felsőbb eszmék talaján bünözővé züllött embertelen sorsok vannak, s a szenvtelenég álarca alatt lassan beszédessé váló kegyetlen ítélet. A fő alakjai, az egész Rákosi rendszer legsúlyosabb politikai hisztériájának, a Rajk-pernek vádlottjai. Ahogy rájön az író, majd a Rákosi börtönében kínozott elvtársak is, hogy a kisnyilasok szervezetileg beépültek a kommunista pártba, és még a Horthy-rendszer smasszerei is tovább folytatják áldásos tevékenységüket, még mindig kitart Nádas Magda csalódásokon, depressziókon, hazugságokon átívelő hite, amikor azt mondja az írónak: Engem a pártom fog eltemetni. A pártelit számára természetes a cseledek további szolgálata, szinte csak társadalmi pozíció és lakhelyet cserélnek a letűnt kor kedvezményezettjeivel. Az apja bűnének dokumentumait vizsgálva kiderül számára, hogy két, egymásnak ellentmondó rendelet miatt válhatott gazdasági bűncselekmény gyanúsítottjává. A népességgyarapodást embertelen törvénnyel kierőszakoló Rákosi magatehetetlenül néz szembe a nőorvos feltételezésével, hogy esetlegesen meg kellene vizsgálni az Elvtárs spermáit, miért nincsen gyermeke. S hogyan is szolgáltatson ehhez megfelelő anyagot...

A nehezen megtalált fogolytábor melletti múzeumban, a község lakóinak, a dokumentumtár vezetőjének ellenállása, a rossz emlékü francia politika szégyene mintha még mindig tabu lenne, holott Nádas szerint hatszázezer fogoly időleges lakóhelye volt ez a hajdani téglagyár, ahol semmiféle emléktábla nem jelzi az egykori tábor létezését. A megtalált fényképek között ott vannak a spanyol polgárháborúban részt vevő magyar kommunisták képei, köztük Rajk László is. A rádió közvetítette per során a régi kommunistáknak szembe kellett nézniük azokkal a meghamisított tényekkel, amelyeket a vád képviselői kínvallatásokkal, lenyerezett tanúkkal összeeskábáltak. A hazugság mindenki számára nyilvánvaló volt, Rajk nem lehetett német kém,

nem a Gestapó szabadította ki, és a további legképtelenebb állítások sorával. Végős összegzése ennek a szellemi-történelmi kalandnak, amelynek a szülei is aktív részesei voltak, Nádas megálapítja: „a marxizmus bizonyára használható közgazdasági elmélet, amely leírja ugyan a kapitalizmus gazdaságának alapvonásait, de a megvalósult szocializmusok leírására még a módszertana sem alkalmas, mert sem az emberi egyed örökletes, sem az eltanult tulajdonságait nem írja le, mitikus és mágikus orientációját és kötődéseit pedig teljességgel figyelmen kívül kell hagynia.” (2. kötet, 421.) Mivel az író a legkülönfélébb huszadik századi pszichológiai elméletek segítségét is igénybe veszi, amelyek a kor értelmiségére roppant hatással voltak, nem véletlen, hogy a regény önértelmezésében szerepet kapnak Freud mára talán már kissé megkopott elméletei, s talán fontosabbak számára a Jung által, az emberi viselkedést ősi mintákra visszavezető archetípusai. Az, hogy az ember nemcsak osztályát képviselő társadalmi lény, hanem a társadalomtól elszigetelt, de genetikailag közösségekben szocializálódott individuum, saját önképpel, és érzelmi kötélekkel, ugyanakkor valamiféle törzsi kötöttségekkel, ezt lényegében a lélek finomabban megközelíthető belső struktúrájának az elemzése képes felkutatni. (Talán nem véletlen, hogy az egész regény élettényeinek szemlélete még stílárisan is, de főként az önigazoló magyarázataiban mennyire rokon Jung önéletrajzi feljegyzéseivel. *Emlékek, álmok, gondolatok*. Európa Kiadó, 1987.)

A regény zárása az ötvenhatos októberi forradalom utcai történéseinek leírása, amint egy, az események gyanútlan szemlélőjeként a tizennégy éves középiskolás a saját élményeit rögzíti. Ennek a végső tanulsága az író szerint, hogy ez nem volt igazából polgári forradalom, csupán antisztálinista lázadás, amelyben az idegen hatalomtól való függőség volt a legfontosabb cél, és mivel sem a Horthy-korszak restaurálását, sem pedig a kapitalista nagytöke uralmát nem kívánták vissza, ezért a nemzetközi megítélése is vegyes volt. Az igazi szocializmus jegyében, tehát egy Magyarországon nem létező idea szellemében kívánták a változást. Hi-

szén csak egy kapitalista alapú gazdasági fejlődés teremthette volna meg az anyagi alapját egy efféle szociálisan gondoskodó államnak. De az idővetületek tekintetében mégsem itt ér véget a regény, hiszen korábban már az író sokszor előreszaladt a közelmúltunkba vagy éppen a jelenünkbe. A franciaországi kirándulás megidézi a bevándorlóktól rettegő kisváros benuháradását, amikor is este nyolc óra után már nem tanácsos utcára menni, mert ellepik a főtér környékét a muszlim családok sisere hada, agresszív viselkedésükkel tartva rettegésben a bennszülötteket. A regényben többször feltűnik Mészöly Miklós alakja, aki a fiatal író apai pártfogójaként, majd irodalmi, morális példaképként segítette művészi kibontakozását.

A regény felsorolhatatlanul gazdag példatára az író előző műveiben megvizsgált, középpontba állított morális, egzisztenciális problémáknak. A családban csak lesajnált bizonyos Elemér szexuális irányultsága többször is ebbéli gyanú árnyékát vetíti az elbeszélőre, amely több regényében is nagyon fontos szerepet játszik. Számtalan történelmi tény és anekdotát emel ki a családi legendáriumból, ezek egyik legkedvesebbike, hogy egyik szépapa együtt fuvalózott a gyermek Kossuth Lajossal. Azoknak az ősöknek emlékét, akik mindannyian a magyar liberális hagyományt tekintették a Monarchia legnagyobb értékének, és még politikai, szellemi szerepet is vállaltak ennek érdekében, első sorban a Mezei testvérek, akik közül Mór a Rabbiképző alapításában is részt vett, s többször találkozott a száműzetésben élő turini remetével.

Ítéletet sem mond, nem akar semmiféle egyetemes igazságot felmutatni, hiszen a gyermekember és a felnőtt író szemlélete, önképe is hermetikusan zárt. Csak olyan tapasztalatok és tudás birtokába jut a regény végére, amelyek semmiképpen nem növelik a bizalmát a világ sorsának alakulását illetően. A kétféle zártság, kibeszélhetetlenség azonban a mű szempontjából szinte extatikus érzéseket ébreszt az olvasóban. Megérti végre, hogy milyen mélyről fakadóan hiábavaló és kilátástalan mindaz, amibe a saját reményeit, optimizmusát helyezte. Ha nem is jut-

hat ezáltal közelebb az egyetemes igazsághoz, egy egészséges pesszimizmus birtokában már csak mint egy közösség tagja szenved el a felismerést, hogy ebben a helyzetben, jelenleg és most, és talán még nagyon sokáig nincsen semmi reménye, hogy egy szellemében valóban szabad, az ember önmegvalósítását lehetővé tevő, azt a saját jogán, egzisztenciális minimumként biztosító országban éljen.

Mindaddig csak le-fel botorkál ezen a múltba vesző, a jelenbe visszatérésre alkalmatlan létrán. Mintha Wittgenstein szavaira hivatkozna: „Az én kijelentéseim olyan módon nyújtanak magyarázatot, hogy aki megért engem, végül felismeri azt, hogy értelmetlenek, ha már fellépve rájuk, túllépett rajtuk. (Ügyszólván el kell hajítani a létrát, miután felmászott rajta.)” *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford. Márkus György. Akadémiai kiadó, Bp.1989. 90. Radnóti Sándor mély belátásával fogalmazva: „Hogy az a belerejtett titok, a törekvés valahová, nem a gyermekből valakivé válás, a 'megcsinált élet' irányába megy, hanem a meg nem-értésből az értelmetlenség megértésének és igazolásának tragikus és destruktív bölcsessége felé, amelyet szilénoszinak neveztem.” (Ti. az embernek a legjobb lenne meg sem születnie.) (*A szilénoszi emlékiratok*. Jelenkor, 2017. 7-8.) Mert a könyv ideillő zárásaként mindent megtagad, amit a huszadik század emberi társadalma felkínált a benne szenvedőknek: „Patetikus felhang és szomorúság nélkül mondom, hogy kettős kivézés jegyében telt el az életem. Azóta nemcsak az önkényuralmat gyűlölöm, de a respublika és a demokrácia gyengeségei, olcsó színjátékai és önveszélyes elfogultságai láttán sem tudom a fejemet elfordítani. Nagyon sajnálom.” ■ ■ ■

■ **Sántha József** (1954): kritikakötete: *Talányaink összessége* (Műút könyvek, 2011). Novelláskötete: *A télygüllő* (Tiszatáj könyvek, 2015), *A hűgom operája* (Kalligram, 2016).